

KRITIKA

KÁLI ANITA – KELEMEN PÁL
– MÁRJÁNOVICS DIÁNA –
VÁSÁRI MELINDA (szerk.)
Száz év után Mészöly Miklósról
Kijárat–Mészöly Miklós
Egyesület
Budapest, 2024

Tanos Márton

Sokszereplős párbeszédkísérlet

Mészöly Miklós születésének centenáriuma 2021-ben a magyar irodalmi élet jelentős eseménye volt. Ennek a lenyomata a *Száz év után Mészöly Miklósról* című vaskos tanulmánykötet is, amely a Kijárat Kiadó és a Mészöly Miklós Egyesület közös gondozásában jelent meg 2024-ben. Mészöly furcsán alakult kanonikus helyzetét mutatja, hogy életében nem tartozott a széles körben népszerű, könnyen olvasható alkotók közé, és most, majdnem negyedszázaddal a halála után sem számít annak, hatásának mértéke a magyar irodalomra mégis aligha felmérhető. Éppen ebből az okból kifolyólag lehet hasznos egy ilyen integratív-kumulatív jellegű munka, mint a *Száz év után Mészöly Miklósról*, mert a szakmabeliek érdeklődésén túl számtalan szöveg összefüggésében nyújthat értelmezési fogódzót olyanoknak is, akik csak most ismerkednek az életművel. A szerző személyét övező respektus azonban korántsem csupán az irodalomban kifejtett hatásából fakad, jelenleg is létező kultuszának háttérében

a sokszor ma is meglepőnek ható irodalmi innovációkon kívül számtalan más elem keveredik, a sokat ecsetelt ellenálló mentalitása, a politikával való megalkuvás teljes elutasításából nyert morális intaktsága, az irodalmi apafigura-szerep komolyan vétele a szövegeiben, valamint fáradhatatlan érdeklődése a kultúra újdonságai iránt.

A könyv annak is tanúbizonysága, hogy szerencsés módon Mészölyt nem kellett mesterségesen aktualizálni, recepciója manapság is kifejezetten sokirányúnak és élénknek mondható. Ahogy a kötet szerkesztői – Káli Anita, Kelemen Pál, Márjánovics Diána és Vásári Melinda – fogalmaznak rövid zárszavukban: „[...] folyamatosan születnek olyan értelmező kísérletek, amelyek új és új szempontokból és eljárásokkal közelítenek sikeresen Mészöly Miklós munkáihoz. Éppen ezért nem kellett hosszadalmasan keresgélni, hogy egybe-gyűjtsük, majd közlétegyük az itt olvasható írásokat” (523).

Mészöly és recepciója kapcsán egyáltalán nem lényegtelen a kísérletezés fogalmának említése, hiszen ebben a kontextusban némileg többet jelent, mint amennyit az olvasat fölállításának általános irodalomtudományos metaforájaként szokott. Mivel Mészöly konszenzusosan kísérletező hajlamú szerzőnek tekinthető, e tulajdonsága szükségképpen kihat arra is, hogy miként tudunk hozzáférfni az életműhöz. Sokszor formabontó megoldásokkal dolgozó szövegei, az azokban megmutatkozó újító szemlélet és tartalmi gazdagság, valamint a szerzői hozzáállásból következő állandó igény a megújulásra hosszú ideje biztosít kihívásokkal teli feladatot az értelmezők generációi számára. Ez a kötet ugyanis nemcsak abban az értelemben tekinthető reprezentatívnak, hogy széles, horizontális dimenziójú áttekintést nyújt a Mészöly-olvasás közelmúltjáról és jelenéről, de nem lényegtelen módon abban is, hogy lapjain több kutatógeneráció kapott megszólalási lehetőséget, a Mészöly-recepciót hosszú idő óta meghatározó autoritásoktól kezdve egészen a pályájuk elején járó, fiatal értelmezőkig bezárólag. A létrejövő keresztmetszeti kép tehát egyúttal időbeli dimenziót is kap, hiszen az olvasatokban egyaránt érvényre jutnak a Mészöly-olvasásnak a jelenig ható vagy épp a jelenben képződő tendenciái is.

A kötet abból a szempontból meglepően sallangmentesnek tekinthető, hogy nem operál semmiféle ünnepélyes kontextusteremtéssel. A fölösleges méltató szavakat az érdemi munka javára takarítja meg, azaz gyakorlatilag első szövege szolgál egyfajta bevezetesként is, „in medias res” módon indítva, ami több szempontból is szerencsés

szerkesztői döntésnek bizonyul. A Szkárosi Endre, Márton László, Kelemen Pál és Zoltán Gábor közt Kisorosziiban lezajlott nyilvános pódiumbeszélgetés megszerkesztett leirata ugyanis rögtön egy, az életmű szempontjából alapvető jelentőségű témát exponál, a szerző háborús tapasztalatait, valamint azok megjelenését a szöveganyagban, nem véletlenül van jelen ennek a témának a vizsgálata az összegyűjtött tanulmányok elemzési szempontjai között is. A szöveg lazább, az élőbeszédhez közelebb álló nyelvezete ugyanakkor ténylegesen segítheti a csöppet sem könnyed témába való behelyezkedést, mind a beszélgetés szűkebb, mind a könyv tágabb tárgya tekintetében.

A beszélgetés leirata, tehát maga a könyv is Szkárosi bevezető szavaival indul: „Kedves vendégeink, kezdődjön tehát a mai szeánsz” (11). Hangsúlyos, diskurzusindító helyzetéből adódóan a szeánsz metaforája ekként nemcsak a pódiumbeszélgetésre vonatkozatható, hanem kiterjed az egész kötetre – vagy ha úgy tetszik, az egész recepcióra –, egymást kiegészítő szakmai megnyilvánulásokból összeálló sokszereplős párbeszédként láttatva a könyvet, ami egyébként ténylegesen megfelel a valóságnak.

Egy ilyen, méreteiben is impozáns kötet szükségképpen indukál vagy legalábbis lereagál bizonyos, az életművön belüli kánoni ártrendeződések. Ez az elmozdulás viszont a Mészöly-életmű összefüggésében nem elsősorban a szelekció műveletében, hanem inkább a kánon bővülésében, az olvasói figyelem kiterjedésében érhető talán tetten. Ilyenkor könnyebben kerülnek elő kevésbé olvasott, de érdeklődésre számot tartó szövegek, ami azonban nem megy a centrumban elhelyezkedő szöveganyag rovására – azaz inkább bővül ezáltal a szakmai figyelemmel olvasott Mészöly-szövegek köre, mint szűkül. Azok a textusok, amelyek korábban is a figyelem homlokterében voltak, érezhetően megőrizték ilyen pozíciójukat, továbbra is hatnak, gondolhatunk itt a sokat elemzett regényszövegekre vagy épp a *Megbocsátás*-ra, de szép számmal akadnak olyanok is, amelyek fölfedezése újabb értelmezési trendek létrejöttére mutat rá. Ebből következően módszertani és tematikai szempontból is változatos anyag állt össze, amely ilyenként gyakorlatilag leképezi az életműben előforduló teljes műfaji palettát, legyen szó szépprózáról, értekező prózáról, a kevésbé gyakran elemzett, éppen ezért izgalmas elemzési terepet nyújtó versekről, vagy a Mészöly-életmű színházi kötődéseiről. Módszerek tekintetében találkozhatunk szoros olvasással, amely főként a novella- vagy verselemzéseknél tud jól hasznosulni, digitális szövegfeldolgozási

eljárásokkal, amelyek a statisztikai módszerek alkalmazásának lehetőségeit kutatják az irodalmi szövegtörzsek nagyobb léptékű tendenciáinak kimutatásában, filológiai elemzésekkel, amire Mészöly közlésről közlésre önkorrekciót gyakorló publikációs metódusa igazán csak alkalmasnak mutatkozik, vagy éppen Mészöly és más médiumok, társművészetek (kitüntetetten a film) viszonyát taglaló szövegekkel: számtalan nézőpont hozza létre a könyv diverz egészét.

A kötet lapjain meglehetősen hangsúlyt kapott például Mészöly irodalomtörténetben betöltött helyének, poétikai kapcsolatainak elemzése, a más szerzőkkel összefüggésben megvonható párhuzamosságok cízellálása. A Mátyás Ivánnal kapcsolatban fölvethető biográfiai és kisebb részben poétikai paralelizmusok itt talán hangsúlyosabban vetődnek föl, mint a recepcióban korábban, hiszen közös, saját koruk irodalmi mezejében elfoglalt „pályaszéli” pozíciójuk implikál bizonyos – kritikailag reflektált keretek között megmaradó – összehasonlítási lehetőségeket, nem csupán a hatalommal szembeni magatartásuk, hanem írásmódjuk tekintetében is. Míg Szolláth Dávid tágasabb irodalomtörténeti kontextusban állítja egymás mellé a két szerzőt, addig Szabadhegyi Anna szövegközelben maradó elemzésekkel egészíti ki a formálódó képet.

Elmaradhatatlan tematikai elemnek minősül minden jelen kötethez hasonló vállalkozásban Mészölynek a kortárs irodalommal kapcsolatos viszonya, ennek változásait igyekszik tetten érni Szemes Botond és Melhardt Gergő, akik statisztikai módszerek segítségével elemzik a Mészöly-életmű nyelvének metaforikus tendenciáit, összevetve azzal, hogy milyen paradigmaticus változásokat észleltek az elmúlt néhány évtized magyar prózájában.

Találkozhatunk a kötetben egyéb újszerű értelmezésekkel szolgáló szövegekkel is. Ilyen kibontakozó tendencia például a bio- vagy ökopoétika felől való olvasás lehetősége, hiszen állat- és természetrepresentációi okán Mészöly esetében ilyen jellegű elemzéshez szinte beláthatatlan gazdagságú anyagra lelhet az értelmező. Ekként a Mészöly-olvasás egy olyan területen tesz szert új vitalitásra, amely korábban is meglehetősen nagy figyelmet kapott, csak éppen más értelmezési szempontok mentén.

A színháztörténet világában kevésbé jártas olvasóknak izgalmas ismereteket nyújthat Jákfalvi Magdolna szövege, amely egy 1983-as performansz kapcsán elemzi azt, hogy Mészöly két abszurd drámája, *Az ablakmosó* és *A bunker* megszületésekor miért nem talált megfelelő

színházi közegre, és hogy ezzel szemben *Hovámész* című meseszövege miért tudott mégis színpadi alapanyagként hatásosan működni egy neoavantgárd művészeti közegben.

Szó esik többek közt a szerzőt középpontba állító kultusz ápolásának múltjáról és aktuális kérdéseiről is. Liebhauser János ír erről, aki azt elemzi, időben hogyan alakult Mészöly viszonya szülővárosához, Szekszárdhoz, valamint figyelmeztet a műhelymunka formájában megvalósult Szekszárdi Magasiskola kulturális jelentőségére is.

Egyetlen téren lehet némi hiányérzete az olvasónak: egy ekkora szövegtömeg esetében a különböző mutatók nagyban megkönnyítették volna egyrészt a Mészöly-életművön belüli kánoni változások esetleges nyomon követését, másrészt talán kontúrosabban kidomborodhatnának a kötet különböző értelmezései között létrejövő belső kapcsolatok, reflexiók, paralelizmusok, az együtt gondolkodás meglévő mozzanatai – de azt is el kell ismerni, hogy a mutatók hiányát éppen úgy magyarázza a kötet mérete a maga 524 oldalával.

Kissé abszurdnak tűnik annak a kísérlete, hogy egy ilyen sokszínű és ekkora mennyiségű anyagból vonjunk le valamilyen összegző jellegű tapasztalatot; ha azonban mégis létezik ilyen, akkor talán az, hogy Mészöly mind poétikai szempontból, mind a kurrens irodalomelméleti tendenciák felől is újraolvashatónak mutatkozik, mindezt a kötetben egymás mellett megjelenő, ám egymásból nem levezethető olvasásmódok pluralitása bizonyítja a legjobban. Az teljesen természetes, hogy egy ilyen korpusz, sokszerzős tanulmánykötet szükségképpen kaleidoszkopikus elven tud megszerveződni. A kaleidoszkópoknak azonban megvan az a tulajdonsága, hogy nem hoz létre diszharmonikus képet, bármennyi részletből álljon is az össze – ez szerencsés módon erre a tanulmánykötetre is áll. Joggal érezhetjük, hogy Mészöly magyar irodalomban és kultúrában betöltött szerepéhez és az évforduló szimbolikus jelentőségéhez méltó színvonalú kötet jött létre.

Szkárosi Endre, aki a Mészöly-centenárium eseményeinek megszervezésében fontos szerepet vállalt, sajnos ennek a kötetnek a megjelenését már nem érthette meg, éppen ezért ajánlják a szerkesztők a könyvet az ő emlékének. Az olvasó pedig biztos lehet abban, hogy ezt a munkát Szkárosi is elégedetten venné a kezébe.